

Rafał Majzner

ROLA MUZYKOTERAPII W PRACY Z DZIECKIEM ZE SPECJALNYMI POTRZEBAMI EDUKACYJNYMI

WPROWADZENIE

Muzyka towarzyszy człowiekowi od zarania dziejów. Rytuały wykorzystujące ją w sposób terapeutyczny przeprowadzane były w różnych częściach świata, na sposób właściwy danej kulturze. Clarissa Pinkola Estés podkreśla:

Od niepamiętnych czasów pieśnią i dźwiękiem bębnow postługiwano się do wywołania odmiennych stanów świadomości, transów, żarliwej modlitwy. Stan świadomości wszystkich ludzi i niektórych gatunków zwierząt jest podatny na zmiany pod działaniem dźwięków. Pewne odgłosy, jak woda kapiąca z kranu czy natarczywy klakson, budzą irytację, nawet złość. Są i takie, na przykład szum morza czy liści na wietrze, które napełniają kojącym uczuciem błogości. Głuchy stukot – na przykład odgłos kroków – wywołuje u węży negatywne napięcie. Spokojna, miękka pieśń pobudza je do tańca¹.

Ludzie odbierają muzykę w sposób szczególny, oddziałuje ona na ich stany emocjonalne, daje radość, rozkosz, uciechę i zapomnienie. Aktywizuje i wyzwala procesy uczuciowe, pobudza ekspresję konfliktową, może również wyzwalać przeżycia patogenne. Tak więc stosowanie odpowiedniej muzyki może zapewnić wyciszenie uczuć negatywnych, odreagowanie agresywnych emocji, a także złagodzenie lęku. Bożena Piotrowska nadmienia:

---

¹ C. Pinkola Estés, *Biegnąca z wilkami. Archetyp Dzikiej Kobiety w mitach i legendach*, przeł. A. Cioch, Poznań 2001, s. 92.

Rytm, melodia i poszczególne dźwięki za pośrednictwem narządu słuchu trafiają do mózgu i mózdzku oraz do układu limbicznego, który za pomocą licznych substancji chemicznych kontroluje nasze uczucia. W ten sposób muzyka oddziałuje na poziom hormonów stresowych, ciśnienie krwi, oddychanie, pracę serca. Dzięki niej mija przygnębienie, łagodnieje ból, uczucie lęku i zmniejsza się napięcie mięśniowe².

POJĘCIE MUZYKOTERAPII

Muzykoterapia jest dziedziną interdyscyplinarną, łączy bowiem w sobie elementy medycyny, pedagogiki muzycznej, estetyki i psychologii, dlatego definiowanie jej jest trudne i ciągle ewoluuje. Definicja Światowej Federacji Muzykoterapii brzmi:

Muzykoterapia jest wykorzystaniem muzyki i/lub jej elementów (dźwięk, rytm, melodia, harmonia) przez muzykoterapeutę i pacjenta, klienta lub grupę w procesie zaprojektowanym dla ułatwienia komunikacji, uczenia się, mobilizacji, ekspresji, koncentracji fizycznej, emocjonalnej, intelektualnej i poznawczej w celu rozwoju wewnętrznego potencjału oraz rozwoju lub odbudowy funkcji jednostki, aby mogła ona osiągnąć lepszą integrację intra- i interpersonalną a w konsekwencji lepszą jakość życia³.

Tadeusz Natanson w następujący sposób definiuje muzykoterapię:

Muzykoterapia jest jednym spośród działań zmierzających w kierunku rehumanizacji współczesnego życia przez wielostronne wykorzystanie wielorakich walorów substancji muzycznej w celu ochrony i przywracania ludzkiego zdrowia oraz w celu korzystnego oddziaływania na współkształtowanie zarówno środowiska, w którym człowiek żyje i działa, jak i panujące w nim stosunki międzyludzkie⁴.

Muzyka niesie z sobą bogactwo nie tylko estetyczne, lecz także znaczeniowe, dzięki czemu muzykoterapia bywa wykorzystywana w neuropsychiatrii, gdzie znalazła zastosowanie w uzupełnieniu leczenia opóźnień rozwojowych,

² B. Piotrowska, *Muzykoterapia*, Jelenia Góra 1998, s. 5.

³ T. Natanson, *Muzyczna profilaktyka w procesie nauczania-wychowania. Wybrane refleksje teoretyczne*, „Zeszyty Naukowe Akademii Muzycznej im. K. Lipińskiego we Wrocławiu” 1988, nr 45, s. 123.

⁴ Idem, *Wstęp do nauki o muzykoterapii*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1979, s. 51.

autyzmu wczesnodziecięcego, uszkodzeń narządu zmysłu oraz mózgu, niepełnosprawności ruchowej, zaburzeń zachowania, jak również nerwic. Stosuje się ją na oddziałach anestezjologii, ginekologii i chirurgii. Mirosław Janiszewski konstatuje: „Muzykoterapia jest dziedziną wykorzystującą muzykę w sposób ukierunkowany, wielofunkcyjny, kompleksowy i systematyczny w celach uzupełnienia leczenia zabiegowego, farmakologicznego, rehabilitacyjnego, psychoterapii i pedagogiki specjalnej”⁵.

Muzyka w przeciwieństwie do sztuk plastycznych nie jest statyczna, można powiedzieć, że czas jest w niej zorganizowany rytmicznie i udźwiękowiony. Dziecko odbiera ją nie tylko receptorami słuchowymi, lecz także poprzez wyobraźnię, wzrok, węch, dotyk. Jest ona silnie działającym na psychikę środkiem niewerbalnym, zaś jej warstwa dynamiczna (rytm) oddziałuje na zmiany w czynności organizmu.

MUZYKOTERAPIA I JEJ MIEJSCE W PRACY Z DZIECKIEM ZE SPECJALNYMI POTRZEBAMI EDUKACYJNYMI

Rola muzykoterapii w pracy z dzieckiem ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi staje się obecnie bardzo ważna, co zauważa Paweł Cylulko, pisząc:

Muzykoterapia jest jedną z odmian arteterapii, jedną z form oddziaływania fizjoterapeutycznego, psychoterapeutycznego stosującą w sposób wieloraki materiał muzyczny oraz inne zjawiska akustyczne w celu stymulowania rozwoju dziecka, korygowania i kompensowania zaburzonych funkcji jego organizmu (np. poznawczych, orientacyjnych, lokomocyjnych, komunikacyjnych) oraz przysposobienia go do życia⁶.

Muzykoterapia poprzez oddziaływanie zarówno werbalne, jak i niewerbalne pomaga w pracy z dziećmi z trudnościami w nauce czytania, pisania, matematyki, słabo słyszącymi i widzącymi, z niepełnosprawnością ruchową, upośledzeniem umysłowym, a także z dziećmi ze spektrum autystycznym, ADHD i niedostosowanymi społecznie. W terapii z wykorzystaniem muzyki mogą uczestniczyć dzieci z dużymi ograniczeniami ruchowymi i deficytami psychicznymi.

⁵ M. Janiszewski, *Muzykoterapia aktywna*, Warszawa 1993, s. 67.

⁶ P. Cylulko, *Tyflomuzykoterapia dzieci. Teoria i praktyka muzykoterapii dzieci z niepełnosprawnością wzrokową*, Wrocław 2004, s. 95.

Utwór muzyczny jest syntezą wielu elementów, takich jak: rytm, metrum, melodia, harmonia, tempo, dynamika, agogika, artykulacja, frazowanie i struktura formalna. Pełnią one w utworze właściwe sobie funkcje i mają znaczenie terapeutyczne w odniesieniu do motoryki, psychiki i zachowań społecznych odbiorców. Muzyka, w której wykorzystane zostało szybkie tempo oraz drobne wartości rytmiczne, rytmy punktowane oraz dynamika forte, pobudza dzieci apatyczne i bierne. Natomiast utwory w tempie wolnym, wykorzystujące w swej warstwie rytmicznej dłuższe wartości, w dynamice piano, uspokoją dzieci nadmiernie aktywne i agresywne.

W muzykoterapii dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi stosuje się muzykę klasyczną, relaksacyjną, rozrywkową oraz ruch przy muzyce. Dobrym przykładem stosowania różnych rytmów i całego szeregu układów ruchowych jest propozycja Andrzeja Stadnickiego, który w swojej książce szczegółowo przedstawia możliwości, jakie dają realizacje wybranych tańców z wielu krajów Europy i świata⁷. Małgorzata Kronenberger konstatuje:

Zastosowanie ruchu fizycznego we współdziałaniu z muzyką nie jest zjawiskiem nowym, gdyż często obserwuje się występowanie obydwu tych elementów w różnych działaniach terapeutycznych. Podkreślić należy, iż w tym szczególnym zestawieniu, muzyka jest czynnikiem, który angażuje i podporządkowuje ruch. Z drugiej strony ruch pomaga w percepcji muzyki, w zrozumieniu jej sensu, a także ułatwia przeżycia emocjonalne⁸.

Niezależnie od rodzaju muzyki wykorzystywanej podczas sesji terapeutycznych, powinna ona być pod względem artystycznym i wykonawczym jak najlepsza. Maria Gołaszewska wymienia różne skutki oddziaływania dzieł muzycznych o wysokiej wartości artystycznej:

Przez systematyczny kontakt z muzyką następuje wzbogacenie całego życia człowieka, co może rekompensować mu częściowe braki jego codziennego bytowania. Muzyka łagodzi uczucie niezaspokojonych pragnień i ułatwia przezwyciężenie stanów frustracyjnych. Dzięki muzyce rozładowane zostają napięcia zakłócające wewnętrzną harmonię [w ruchu z muzyką, muzycznych psychodramach – R.M.], następuje wzrost poczucia swobody i potwórnego zharmonizowanie życia⁹.

⁷ Zob. A. Stadnicki, *Tańce dla dzieci*, Warszawa 1994.

⁸ M. Kronenberger, *Muzykoterapia. Podstawy teoretyczne do zastosowania muzykoterapii w profilaktyce stresu*, Szczecin 2007, s. 29.

⁹ M. Gołaszewska, *Zarys estetyki*, Kraków 1973, s. 79.

Jak wcześniej wspomniano muzykoterapia wykorzystywana jest jako pomoc w pracy z dziećmi ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Wspomaga naukę czytania i pisanie poprzez poprawę koncentracji, co korzystnie oddziałuje na zapamiętywanie i skupienie się ucznia oraz na rozwój zdolności manualnych.

Muzykoterapia dzieci niewidomych i słabo widzących polega głównie na rozwoju ich samodzielności w zakresie aktywności fizycznej, psychicznej i społecznej, a także korygowaniu funkcji poznawczych i ich współdziałaniu. Działa również korzystnie na kompensację niedoborów intelektualnych i opóźnień rozwojowych spowodowanych uszkodzeniem wzroku. Terapia przez muzykę dzieci niepełnosprawnych wzrokowo wymaga odpowiednio wybiórczego podejścia do środków i metod aktywności muzycznej. Dzieci te bazują na wrażeniach słuchowych oraz dotykowych, co ogranicza stosowanie środków terapeutycznych.

W przypadku dzieci głuchych i niedosłyszących muzykoterapia prowadzona jest z wykorzystaniem innych niż słuch zmysłów i bodźców, które pełnią w tym przypadku funkcje kompensacyjne. Części składowe muzyki, takie jak rytm, tempo, dynamika, metrum, forma mogą być odbierane przez dziecko między innymi poprzez dotyk, ruch, a także wibracje. Dzieci poprzez działania własne, np. klaskanie, tupanie, grę na instrumentach, gesty, ruch, podskoki, marsz czy bieg, a także przez oddziaływanie zewnętrzne, między innymi głaskanie, klepanie, kołysanie, mogą w jakimś stopniu odczuwać muzykę. Dzieci z wadą słuchu, które mieszczą się w normie intelektualnej, mogą rozwijać się normalnie zarówno pod względem psychicznym, jak i fizycznym, tym samym mają potrzebę i zdolność tworzenia, odbierania oraz odtwarzania muzyki. Można więc powiedzieć, że są one wrażliwe na muzykę dostarczaną za pomocą innych zmysłów¹⁰.

Terapia przez muzykę jest wykorzystywana w sposób szczególny u dzieci z autyzmem, spektrum to cechuje się zaburzeniami w sferze emocjonalnej i poznawczej, nieprawidłową komunikacją interpersonalną, niemożnością nawiązania relacji społecznych, często również obniżonym poziomem możliwości funkcjonowania intelektualnego¹¹. Poprzez sesje muzykoterapeutyczne

¹⁰ Zob. E. Kalińska-Ewertowska, *Badania nad zastosowaniem ćwiczeń muzyczno-ruchowych w rehabilitacji dzieci z zaburzeniami mowy*, Gdańsk 1981.

¹¹ Zob. A. Maciarz, M. Bidasiewicz, *Dziecko autystyczne z zespołem Aspergera*, Kraków 2000, s. 9–11.

dziecko z autyzmem nabywa pragmatyczne zachowania w obszarze percepcji słuchowej i motorycznej, jak również komunikacji czy koncentracji. Natomiast rytm muzyczny, będący składową powtarzalną i uporządkowaną, umożliwia wywołanie w dziecku poczucia bezpieczeństwa, kontroli i opanowania, jak również odreagowania napięcia. W muzykoterapii dzieci z autyzmem wykorzystuje się grę na instrumentach. Pozwala ona uczyć naśladowania gry i sposobu wydobywania dźwięku oraz poprawia czynności motoryczne, wywołuje wokalne i instrumentalne improwizacje, które powodują wzrost kreatywności i aktywności¹². Muzyka bardzo silnie oddziałuje na dzieci autystyczne, widać to w ich pasji tworzenia, grania, w wyczulonym słyszeniu. Dlatego wykorzystanie omówionych metod terapeutycznych prowadzi do poprawy i wzmocnienia u nich relacji interpersonalnych oraz umiejętności komunikacyjnych i językowych, a także koordynacji ruchowej i świadomości własnego ciała. Jak notuje Ewelina Jutrzyzna:

W większości szkół, do których uczęszczają dzieci dotknięte autyzmem, z powodzeniem stosuje się terapię poprzez muzykę. Muzyka na zajęciach terapeutycznych jest wykorzystywana na wiele sposobów, np. jako zachęta do komunikowania się, ponieważ dla niektórych dzieci śpiewanie jest łatwiejsze do zrozumienia niż mowa¹³.

Marianna i Christopher Knill to twórcy skutecznej metody pracy z dziećmi i dorosłymi o różnym stopniu nasilenia niepełnosprawności intelektualnej i ruchowej. Programy „Dotyk i komunikacja” oraz „Świadomość ciała, kontakt i komunikacja” wykorzystują ćwiczenia i muzykę, które pozwalają osobie z autyzmem stworzyć podstawy do uczenia się, zwiększyć kontrolę nad ciałem i ruchem, jak również dają poczucie radości sprawczej, sukcesu i najważniejsze – poczucie bezpieczeństwa¹⁴.

¹² Zob. L.B. Wheeler, L.C. Shultis, W.D. Polen, *Clinical Training Guide for the Student Music Therapist*, Barcelona 2005, s. 81.

¹³ E. Jutrzyzna, *Dziecko autystyczne w kręgu muzyki*, [w:] J. Błeszyński, *Wspomaganie osób z autyzmem*, Kraków 2004, s. 43.

¹⁴ Zob. M. Knill, Ch. Knill, *Program Aktywności-Świadomość Ciała, Kontakt i komunikacja*, Warszawa 1997, s. 7.

KONKLUZJA

Terapia przez muzykę powinna być prowadzona przez wykwalifikowanych specjalistów, moim zdaniem muzyków z doświadczeniem psychologicznym i pedagogicznym, ponieważ zastosowanie żywej muzyki, zwłaszcza w terapii dzieci, może przynosić znacznie lepsze efekty. Dobrym przykładem ośrodka muzykoterapii kreatywnej jest Centrum Nordoff-Robbins w Londynie, gdzie terapię prowadzi dwóch terapeutów – pierwszy gra na różnych instrumentach i śpiewa, drugi zaś zajmuje się dzieckiem od strony motorycznej. Każda sesja jest nagrywana i analizowana, co pozwala na poszukiwanie odpowiednich metod.

Terapeuta w muzykoterapii jest równorzędnym partnerem dziecka. Musi być empatyczny, odpowiedzialny, zdecydowany, uważny i gotowy do działania. Powinien elastycznie dobierać program ćwiczeń do możliwości intelektualnych i fizycznych dzieci, tylko wtedy terapia przyniesie zamierzone skutki¹⁵.

BIBLIOGRAFIA

- Cylulko P., *Tyflomuzykoterapia dzieci. Teoria i praktyka muzykoterapii dzieci z niepełnosprawnością wzrokową*, Wrocław 2004.
- Gołaszewska M., *Zarys estetyki*, Kraków 1973.
- Janiszewski M., *Muzykoterapia aktywna*, Warszawa 1993.
- Jutrzyzna E., *Dziecko autystyczne w kręgu muzyki*, [w:] J. Błeszyński, *Wspomaganie osób z autyzmem*, Kraków 2004.
- Kalińska-Ewertowska E., *Badania nad zastosowaniem ćwiczeń muzyczno-ruchowych w rehabilitacji dzieci z zaburzeniami mowy*, Gdańsk 1981.
- Knill M., Knill Ch., *Program Aktywności-Świadomość Ciała, Kontakt i Komunikacja*, Warszawa 1997.
- Konieczna E.J., *Arteterapia w teorii i praktyce*, Kraków 2003.
- Kronenberger M., *Muzykoterapia. Podstawy teoretyczne do zastosowania muzykoterapii w profilaktyce stresu*, Szczecin 2007.
- Maciarz A., Bładasiwicz M., *Dziecko autystyczne z zespołem Aspergera*, Kraków 2000.
- Natanson T., *Muzyczna profilaktyka w procesie nauczania-wychowania. Wybrane refleksje teoretyczne*, „Zeszyty Naukowe Akademii Muzycznej im. K. Lipińskiego we Wrocławiu” 1988, nr 45.
- Natanson T., *Wstęp do nauki o muzykoterapii*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1979.

¹⁵ Zob. E.J. Konieczna, *Arteterapia w teorii i praktyce*, Kraków 2003, s. 30.

- Pinkola Estés C., *Biegająca z wilkami. Archetyp Dzikiej Kobiety w mitach i legendach*, przeł. A. Cioch, Poznań 2001.
- Piotrowska B., *Muzykoterapia*, Jelenia Góra 1998.
- Stadnicki A., *Tańce dla dzieci*, Warszawa 1994.
- Wheeler L.B., Shultis L.C., Polen W.D., *Clinical Training Guide for the Student Music Therapist*, Barcelona 2005.
- „Zeszyty Naukowe Akademii Muzycznej im. K. Lipińskiego we Wrocławiu” 1988, nr 45.
-

ROLA MUZYKOTERAPII W PRACY Z DZIECKIEM ZE SPECJALNYMI POTRZEBAMI EDUKACYJNYMI

Streszczenie: Artykuł opisuje miejsce muzykoterapii w pracy z dziećmi ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Autor przedstawia definicję muzykoterapii w kontekście ogólnym, jak również w aspekcie dziecka. Zwraca uwagę na dobór odpowiedniej muzyki, a także wskazuje cele i formy sesji terapeutycznych u dzieci z autyzmem oraz uszkodzonym narządkiem słuchu i wzroku.

Słowa kluczowe: muzykoterapia, dziecko, autyzm, muzyka, dziecko niedowidzące, dziecko niedosłyszące

THE ROLE OF MUSIC THERAPY IN WORKING WITH CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

Summary: The article describes the role of music therapy in working with children with special educational needs. The author presents the definition of music therapy in the general context as well as in the context of child therapy. The article draws attention to appropriate music selection and identifies the goals and forms of therapeutic sessions for children with autism and impaired hearing and eyesight.

Keywords: music therapy, child, autism, music, visually-impaired child, hearing-impaired child